

TEVHİD-İ TEDRİSÂT KANUNU UYGULAMASINDA DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN ROLÜ

Ayşe YANARDAĞ*

Özet

TBMM, 3 Mart 1924'te Türk Devrimi'nin önemli bir parçası olan Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu'nu kabul etmiştir. Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu Türkiye sınırları içindeki okulların hepsini Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlamıştır. Kanunun dördüncü maddesine göre İlahiyat Fakültesi ile İmam ve Hatip Okulları açılmış ancak okullar kısa süre sonra kapanmıştır. Okullar herhangi bir kanun veya resmi bir düzenleme ile kapatılmamıştır. Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu'nun dördüncü maddesinin varlığı devam etmiştir. Yüksek din uzmanı ile imam ve hatip gibi din hizmetlisi yetiştirmek üzere açılan okullar ile 3 Mart 1924'te kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı arasında ilişki vardır. İmam, hatip, vaiz gibi din hizmetlileri Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlandığı için din hizmetlisi yetiştiren okulların kapanması öncelikle Diyanet İşleri Başkanlığı'nu ilgilendirmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu ile kurulan okulların kapanma sürecindeki tarihi olgulara etkisi ve olgularla ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diyanet İşleri Başkanlığı, İlahiyat Fakültesi, İmam ve Hatip Okulları

In Practice of The Law Unification of Education Presidency of Religious Affairs'role

Abstract

The Turkish Grand National Assembly approved the Law of Unification of Education which is an important section of the Turkish Revolution on 3 March 1924. The Law of Unification of Education took all the schools in Turkey under the control

* Cumhuriyet Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi

of the Ministry of National Education. According to the forth clause of the law, the school of theology and imam-hatip schools were opened but they were closed in a very short period of time. The schools weren't closed through any law or legal arrangement. The existence of the forth clause of the Law Unification of Education continued. There is a relation between Presidency of Religious Affairs, constituted on 3 March 1924, and the schools, which were opened with the purpose of educating the high religious specialists and the people of religious services such as imam and hatip. Because religious services such as Imam-hatip and preacher were taken under the control of the Presidency of Religious Affairs, the closing of the schools, educating the people of religious services is related to Presidency of Religious Affairs. It has been tried in this study to explain the effect of the Presidency of Religious on the historical facts related to the process of the closing of the schools founded by the Law of Unification of Education.

Key Words: Presidency of Religious Affairs, school of theology, İmam and Hatip schools

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'ndan cumhuriyete geçen vakıf kuruluşu olan sıbyân mektepleri ve medreseler; Maarif Nezareti'ne bağlı modern okullar; azınlık okulları; yabancı devlet okulları farklı yerlere bağlı olup farklı amaçlar gütmüşlerdir¹. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasındaki sebeplerden biri olan bu durumdan yeni Türk devletinin kurucuları gereken dersi çıkarmışlardır. Eğitim öğretimi tek elde toplamak ve bütün okulları devlet kontrolüne almak üzere adım atmışlardır. 3 Mart 1924 tarihli Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu'nun gerekçesinde “*milletin fikir ve his bakımından birliğini*” temin için eğitim öğretim birliğinin en ilmi ve çağdaş olduğu, her yerde faydaları görüldüğü vurgulanmıştır. Bu nedenle Türkiye dâhilindeki bütün okullar Millî Eğitim Bakanlığı'na geçmiştir. Kanunun dördüncü maddesi gereğince yüksek din uzmanları yetiştirmek için İlahiyat Fakültesi; imam ve hatip gibi hizmetlileri yetiştirmek için ayrıca İmam ve Hatip Okulları açılmıştır². Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu'nun dördüncü maddesiyle cami, mescit gibi kurumlarda dinî hizmet verecek din hizmetlilerini yetiştirmeyi devlet kendi görevleri arasına almıştır.

¹ Daha geniş bilgi için bakınız. M. Hidayet Vahapoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları (Yönetimleri Açısından)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1990, s. 65–77.

² **TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre 2, Cilt 7, İçtima Senesi 1, s. 25; **Düster**, Cilt 5, 3 Mart 1340, İstanbul, 1931, s. 667.

Aynı tarihli Şer’iyye ve Evkaf Vekâleti’nin³ kaldırılması hakkındaki kanunla Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. Şer’iyye ve Evkaf Vekâleti’nin kaldırılması hakkındaki kanunun gerekçesinde dinin siyasetle ilişkisinin zararları olduğu ve bunu bütün medeni millet ve hükümetlerin kabul ettiği belirtilmiştir. Birinci maddesiyle İslam dinî ile ilgili inanç ve ibadetler hakkında hizmet vermek üzere cumhuriyetin merkezinde Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuş, bütün dini kurumlar Başkanlığa bağlanmıştır. İkinci maddeyle Şer’iyye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmıştır. Üçüncü ve dördüncü maddelerle Diyanet İşleri Başkanlığı, Başbakanlığa bağlanmıştır. Beşinci madde ile cami, mescit, tekke ve zaviye gibi dinî kurumların idaresi; imam, hatip, vaiz, şeyh, müezzin, kayyum ve diğer din hizmetlilerinin tayin ve azilleri; altıncı maddeyle müftüler Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlanmıştır⁴.

Görüldüğü üzere Diyanet İşleri Başkanlığı ile din hizmeti; Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu ile din hizmetlisi yetiştirmek devletin görevleri arasına sayıldığı için iki kanun birbirinden kopuk olmayıp tam tersine birbirini tamamlayan kanunlardır. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kurulması ile ilgili kanunun gerekçesinde din ve siyasetin zararlarından bahsederek laik ilkelere göre kurulacak bir devlet anlayışına vurgu yapmışsa da din hizmeti vermek ve din hizmetlisi yetiştirmek devletin görevleri arasında olduğundan laiklik açısından tartışmalara konu olabilmıştır⁵. Söz konusu devrim kanunları Türkiye’de din ve devlet ilişkisini düzenleyerek dinin devlet ve toplum hayatı içindeki yerini belirlemiştir. Laiklik ilkesinin Türkiye’de nasıl uygulandığını göstermektedir. Bu iki kanunla din hizmeti vermek ve din hizmetlisi yetiştirmek devletin görevleri arasında sayıldığından din ve din hizmeti devlet ve toplum hayatından çıkarılmamış, sadece “*devlet içindeki yeri yeni bir anlayışla düzenlenmiştir*” denilebilir. Din hizmetlisi yetiştirmeyi ve din hizmeti vermeyi başka kişi ve kurumlara bırakmayan Türkiye Cumhuriyeti’nin ken-

³ Osmanlı İmparatorluğu’nda kendine has bir gelişme göstermiş olan dinî kurum ve hizmetliler Şeyhülislamlığa bağlı iken ilk TBMM’nde ise bakanlık düzeyinde siyasi karar merkezinin içinde yer ve sorumluluk almıştır. Bu durum 3 Mart 1924 tarihinde değiştirilmiştir.

⁴ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre 2, Cilt 7, İçtima Senesi 1, s. 24; **Düstur**, Cilt 5, 3 Mart 1340, İstanbul, 1931, s. 665.

⁵ Siyasetin dinî yaşantıya müdahalesi hatta baskısı olarak değerlendirenler olmuştur. Geniş bilgi için İsmail Kara, **Cumhuriyet Türkiye’nde Bir Mesele Olarak İslam**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008, s. 77-92. Veya Diyanet İşleri Başkanlığı’nın İslam dini ile ilgili verdiği hizmetleri ve uygulamaları iktidarların bir inancı dayatması veya inanmayanlara baskı aracı olarak değerlendirip laiklik ve demokrasiye aykırı bulanlar da olmuştur. Geniş bilgi için İhtar Gözüaydın, **Diyanet Türkiye Cumhuriyeti’nde Dinin Tanzimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 301-306.

dine has bir laiklik anlayışı gösterdiğini ifade edebiliriz⁶. Çalışma açısından önemli olan Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlanan imam hatip gibi din hizmetlilerini yetiştiren ve personel sağlayan İlahiyat Fakültesi ve İmam Hatip Okulları'nın kapanması sürecindeki tarihi gerçekler aşağıda belgelerin izin verdiği ölçüde açıklanmaya çalışılmıştır.

Çok uluslu imparatorlukların –Osmanlı İmparatorluğu'nun- dağılmasındaki sebeplerden olan Milliyetçilik akımı ile “*milletin fikir ve his bakımından birliğini*” sağlamak amacıyla uygulanan eğitim öğretim birliği arasında ilişkiyi kavrayan yeni Türk devletinin kurucuları çağının anlayışına uygun olarak devleti millî ilkelere göre kurmaya çalışmıştır. Bu nedenle toplumu kültürel olarak birleştirmek ve bütünleştirmek amacıyla eğitim öğretim devlet eline alınmıştır. Ortak kültür değerlerinin gelişmesinde yeri olan eğitim faaliyetleri içine alınan din hizmetlisini eğitmek ve yetiştirmek de devletin görevleri arasında sayılmıştır. Ancak din uzmanı ve hizmetlilerini yetiştirmek üzere kurulan İlahiyat Fakültesi ile İmam ve Hatip Okulları zaman içinde kapanmıştır. Atatürk döneminde devrimci bir anlayışla kurulan okullar kuruluş kanunları varlığını sürdürmesine rağmen fiilen kapanmıştır. Okulların açılması ve kapanması hakkında arşiv belgelerinde önemli bilgilere rastlanmıştır.

1. İlahiyat Fakültesi ile İmam ve Hatip Okulları'nın Kuruluşu

Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti'nin kaldırılması ile Tevhîd-i Tedrîsât hakkındaki kanunlar teoride kalmamış, hemen uygulamaya geçilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı 5 Mart 1924'te 4749/349 numaralı bir yazıyla kurulacak İlahiyat Fakültesi'nin “*ilkelerini*” belirlemek için Dârülfünûn ve Süleymaniye müderrislerinden oluşacak bir komisyon tarafından fakültede okutulacak dersler ile bulunması gereken diğer noktaların tespit edilmesi bildirilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı alanın uzmanlarından bu konuda çalışma yapmalarını istemiştir. 4308/356 numaralı 9 Mart 1924 tarihli bir başka yazıyla İlahiyat Fakültesi'nin mümkün olduğu kadar süratle kurulması amacıyla medreseler emanet divanı ile medreseler meclisinin toplanarak meseleyi ele alması için yeni bir emir verilmiştir. Emre göre fakültenin kadrosu ve masrafının tespit edilerek fakültede görev alması uygun olan kişilerin isimleri ile bu kişiler hakkındaki görüşlerin on gün içinde bildirilmesi istenmiştir⁷. Arka arkaya aynı içerikli bu iki yazıyla yeni Türk devleti yöneticileri İlahiyat Fakültesi için alanın uzmanı olan Dârülfünûn ve Süleymaniye müderrislerinden yararlanırken işi hızlandırmaya çalışmışlardır. 9 Mart tarihli yazıda 10 günlük bir

⁶ Devrim, din ve laiklik tartışmalarına girmek gibi bir amaç güdülmemekle birlikte söz konusu kanun ve düzenlemeler aynı zamanda laik nitelikli devrim kanunları olduğundan çalışmanın çerçevesini belirlemek için kısaca bir açıklama uygun görülmüştür.

⁷ BCA, Millî Eğitim Bakanlığı (Genel 1920–28), Yer Numarası 89 430.

süre içinde bu işin yapılması istenmiştir. Bu yazıya Dârülfünûn ve Süleymaniye müderrislerinin ne cevap verdiğiine dair şimdilik herhangi bir belgeye rastlanılmadığı için bu konuda pasif bir direniş olup olmadığı sorusu yanıtız kalmıştır.

Bir yandan İlahiyat Fakültesi diğeryandan İmam ve Hatip Okulları kuruluş hazırlıkları yapılmıştır. Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu'na istinaden 13 Mart 1924 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı yayınladığı genelge ile “*devletin bütçelerinde ve teşkilatında kadrosu ve heyet-i talîmiye programları mevcut olmayan*” medreselerin eğitimlerine devam edemeyeceklerini ve genelgenin vilayetlere ulaşmasıyla birlikte vilayet, kaza ve köylerde bu tür medreselerin derhal kapatılacağı bildirmiştir. Devletin bütçesinde ve teşkilatında kadrosu, eğitim heyeti, programları mevcut olmayan bu okullar vakıf okulları olup vakıf şartnamelerine göre iş gördükleri için esasen bu tür okulların devlet denetiminin dışına çıkabilmeleri her zaman mümkün olabilir. Denetleme konusunda sıkıntılar yaratabilir⁸. Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu'na dayanılarak bu tür okullar kapatılmakla beraber öğrencileri ve müderrisleri mağdur edilmiştir. Genelgenin ikinci maddesi gereğince öğrenciler o bölgenin ibtidâî(ilkokul) mekteplerine, liselerine veya idadilerin ibtidâî sınıflarına geçirilmiş, müderrisleri ise istedikleri takdirde dinî ilimler öğretmenliklerine tayin edilmişlerdir. Dârülhilâfe medreselerinin ihzârî kısımları devletin ilkokullarının hangi sınıflarına karşılık geliyorsa o sınıflara yerleştirilmiş gerekli kanuni şartları taşıyan öğretmenleri ilkokullarda görevlendirilmiştir. Dârülhilâfe medreselerinin ibtidâî hariç ve dâhil kısımları Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu'nun dördüncü maddesi gereğince imam ve hatip yetiştirmek üzere Millî Eğitim Bakanlığı'nın yönetimine alınarak İmam ve Hatip Okulları'na dönüştürülmüştür⁹. Dârülhilâfe medreselerinin beşinci sınıfını tamamlayanlar ile altıncı, yedinci sınıflar İmam ve Hatip Okulu mezunu kabul edilmişlerdir¹⁰.

Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti'nin Diyanet İşleri Başkanlığı'na dönüştürülmesiyle medreseler de aynı gün Millî Eğitim Bakanlığı'nın yönetimine geçmiştir. Dönüştürme sırasında medreselerin kadroları Millî Eğitim Bakan-

⁸ Vakıflar ayrı bir çalışma konusu olmakla birlikte İslam toplumlarında, İslam'ın yardımlaşma ilkesi gereğince hayır amaçlı kurulmuş olduklarını ifade etmekte fayda olabilir. Osmanlı'dan cumhuriyete geçen vakıflar bu gün modern devletin topluma sunduğu hizmetlerin birçoğunu vermiştir. Ayrıca vakıflar yoluyla Osmanlı İmparatorluğu'nda zenginler müsadere uygulamalarından kurtulabilmek ve mallarını çocuklarına bırakabilmek amacıyla da iş görmüşlerdir. Daha geniş bilgi için bakınız. Nazif Öztürk, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Türkiye Diyanet Yayınları, Ankara, 1995.

⁹ BCA, Diyanet İşleri Başkanlığı, Yer Numarası 3 27 1.

¹⁰ BCA, Millî Eğitim Bakanlığı (Genel 1920–28), Yer Numarası 76 376.

lığı'na geçerken Diyanet İşleri Başkanlığı devir işlemlerini gerçekleştirebilmek için hangi tarihte personelin işine son verildiğine dikkat etmiştir¹¹. Medrese müderrislerinin bir kısmı da buldukları yerlerde Diyanet İşleri Başkanlığı personeli olarak halka vaaz ve nasihat vermek şartıyla maaşlarını almaya devam etmişlerdir¹². Eski kadrolar devrim kanunlarıyla kurulan yeni kurumların ihtiyacını karşılamamış, eski kadroların yerine yeni kadro ve yeni teşkilat kanunu hazırlamak ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle eski kadrolar ya yeni düzenlemeler ile devrime uygun şekilde dönüştürülmüş ya da emeklilik, istifa, ölüm gibi nedenlerle boşalmalar oldukça yeni görevlendirmeler yapılmayarak fiilen ortadan kaldırılmıştır. Yani eski kadrolar kaldırılırken eldeki mevcut insan gücü mağdur edilmemeye çalışılmıştır.

Süleymaniye medresesi İlahiyat Fakültesi'ne dönüştürülmüş, medresenin sahn kısmı fıkıh mezunlarının istedikleri takdirde diğer fakültelere geçebilmelerine izin verilmiştir. Ayrıca Süleymaniye medresesi öğrencilerinin buldukları sınıflara göre yüksek din uzmanı yetiştirmek amacıyla açılan İlahiyat Fakültesi'ne kayıt ve kabulleri yapılmıştır. Medreselerin kaldırılmasıyla son sınıfta bulunan öğrenciler mezuniyet sınavlarına giremedikleri için İlahiyat Fakültesi hocalarından oluşacak bir heyet tarafından eski medrese öğrencilerinin mezuniyet sınavlarının yapılması kararlaştırılmış¹³ eski medrese öğrencilerinin hakları saklı tutulmuştur.

2.TBMM'nde İlahiyat Fakültesi ile İmam ve Hatip Okulları Hakkındaki Yaklaşımlar

Medreselerin ilköğretim, lise, İmam ve Hatip Okulları ve İlahiyat Fakültesi'ne dönüştürülmesi, 17 Nisan 1924'te meclis Millî Eğitim Bakanlığı bütçe görüşmelerinde sert eleştirilere konu olmuştur. Eğitim ile ilgili birçok eksiklik ve sorunlar bütçe dolayısıyla eleştirilirken İmam ve Hatip Okulları da ele alınmıştır. Afyon milletvekili Kâmil Efendi uzun konuşmasında 30 tane İmam ve Hatip Okulu'nun ihtiyacı karşılamayacağını, tevhd-i tadrîsât denince ilköğretimin birleştirilmesi olduğunu, ilk, orta ve yüksek eğitimin ayrı olduğunu meslek eğitiminin orta ve lise seviyesindeki tali okullardan başlaması gerektiğini, Dârülfünûn'a meslek okullarından geçilmesini savunmuş, şöyle devam etmiştir; *"Ben olsaydım bu Dârülhilâfe kısmına tabi olan medreseleri; Dârülfünûn'un İlahiyat Fakültesi için mahreç olmak üzere teşkilât-ı hazırasıyla ipka ederdim, medâris-i ilmiyeyi de iyi bir teftişe tabi*

¹¹ Aynı belge.

¹² BCA, Diyanet İşleri Başkanlığı, Yer Numarası 2 4 15.

¹³ BCA, Millî Eğitim Bakanlığı (Genel 1920–28), Yer Numarası 89 430.

tuttuktan sonra öteden beri müderrisleri ve tadrîsât-ı dereceyi matlubede görülenleri imam ve hatip mektebine kalb ederdim”¹⁴

Kâmil Efendi medreselerin Dârülhilâfe kısmının İlahiyat Fakültesi’ne öğrenci göndermek üzere mevcut teşkilatıyla olduğu gibi devam ettirilmesini, medâris-i ilmiye kısımlarının ise İmam ve Hatip Okulu’na dönüştürülmesini istemiştir. Kâmil Efendi’nin eğitim ve öğretimin birleşmesinden savunduğu şey, Millî Eğitim Bakanlığı’nın buraları teftişinden ibarettir diyebiliriz. İmam ve Hatip Okulları, İlahiyat Fakültesi’ne kaynak olmadığı için fakülte-den müftü yetişemeyeceğini savunan Kâmil Efendi’yi Konya milletvekili Mustafa Feyzi Efendi de desteklemiş ve “*Mademki, Tevhîd-i Tadrîsât Kanunu kabul edilmiştir. Tadrîsât kanunu denince her dersin okunması lâzım. Diyanet dersleri de okunmak lâzım. Şimdi Diyanet derslerini talim için bir mektep yoktur*” sözlerini kullanmıştır.

Erzurum milletvekili Raif Efendi de aynı şekilde tevhîd-i tadrîsâtın yanlış uygulandığını, dinî eğitim veren medreselerin Mehmetçiğin göğsüne koyduğu iman sayesinde Kurtuluş Savaşı’nın kazanıldığını savunmuştur. Ve “*tevhîd-i tadrîsâttan maksat bütün müessesât-ı dinîye ve ilmiyede tadrîsâtı ve bunların içinde irfanı, fennî, dinî, ahlâkî müesseselerin hepsinin bir merkeze bir makama bağlı olması*” demiştir. Köylerde, nahiyelerde hükümetten para almadan eğitim veren vakıf medreselerinin kapatılmasını zararlı bulmuş, şehirlerde kurulan 30 İmam ve Hatip Okulu’na köylerden imam olmak için okumaya kimsenin gelmeyeceğini, imamsız, okulsuz kalan köylerin dinî ihtiyacının neyle karşılanacağını sormuştur. Dinî eğitim veren ve ülkede çok yaygın olan medreselerin olduğu gibi kalmasının istendiği bu konuşmalardan anlaşılabilir.

Millî Eğitim Bakanı Vasıf Bey’in bütçeyi savunan ve eleştirilere cevap veren konuşmasında medâris-i ilmiyenin Osmanlı döneminde Dârülhilâfe medreseleri kurulunca kapatıldığını, Şer’iyye Vekâleti döneminde neye istinaden tekrar açıldığını sormuş ve gayet harap, izbe köşeler içerisinde bir tek müderris tarafından bütün derslerin verildiği medreselerdir sözleriyle medreselerin kapatılmasını kanuna uygun bulmuştur. İtirazlar arasında ilköğretim döneminde meslek eğitimi olamayacağını, medreseleri Tevhîd-i Tadrîsât Kanunu’nun verdiği hakka dayanarak kapattığını, bu medreselerin çoğunda ilköğretim sınıflarının olmadığını Şer’iyye’den devredilen cetvelde görebileceklerini söyleyerek her meslek için orta derecede okulların nerede bulunduğunu, tıp fakültesine giden öğrencilerin ayrıca orta derecede okulu var mı sorusunu sorarak uygulamayı savunmuştur. Dârülhilâfe medreselerini İmam ve Hatip Okulları’na dönüştürürken Şer’iyye’den devreden kadrolarıyla,

¹⁴ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre 2, Cilt 8/1, İçtima Senesi 2, s. 811–835.

dersleriyle, müfredat programlarıyla aynen devam ettiğini söylemiştir. Medâris-i ilmiyelerin ihzârî, ibtidâ-i dâhil ve hariç olarak üçe ayrılmış olan sınıflarının ihzârî kısımlarındaki öğrencilerin ilköğretilere aktarılmasını eğitim psikolojisi ve ilköğretimin ancak devletin açtığı okullarda yapılacağını içeren mevcut eğitim kanunu açısından savunmuştur. İptida-i dâhil ve hariç sınıflarının program, müfredat ve kadrolarıyla İmam ve Hatip Okulu olarak aynen devam ettiğini, Süleymaniye medresesinin ise kanun gereğince İlahiyat Fakültesi'ne dönüştürülmesiyle fakültede okunacak derslerin amacı karşılamayacağı¹⁵ eleştirisine ise ders programlarının hazırlanmasını alanın uzmanlarına özellikle Seyit Bey'e bıraktığını söylemiştir. Raif Bey'in Kurtuluş Savaşı'ndaki zaferin dinî eğitim ile olduğu sözlerine şu dikkat çekici cevabı vermiştir; *“Cenâb-ı Hak, yalnız dinî kuvvetle, yalnız manevî kuvvetle insanların dünyada muvaffak olacaklarını emretmemiştir. Beşerî ihtiyaçlara göre ilimle mücehhez olmak, silâhla mücehhez olmak, vesâitle mücehhez olmak emrini vermiştir. Soruyorum. Eğer böyle olmasa idi, arkadaşlar! 93 Muharebesindeki hezîmetimizde Türkler Müslüman değil mi idi, size soruyorum, Balkan harbinde muharebe eden, feci sahnelerde harp eden Mehmetçikler Müslüman değil mi idi? O zamanın medreselerinden dinî terbiye almamış mı idi”*. Başarının sadece dinî eğitim ile olamayacağını içeren konuşmasına gürültüler arasında devam eden Bakan eğitim ile ilgili diğer eleştirilere cevap vermiştir.

5 Mart 1925'te yine bütçe görüşmelerinde Millî eğitimin merkez teşkilatı, eğitimin ve öğretmenlerin yetersizliği, terfilerde yolsuzluklar, binaların havasızlığı, İmam Hatip Okulları'nın da içinde bulunduğu çeşitli okulların kapanması hakkında eleştiriler yapılmış, Millî Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Bey eleştirilere cevap vermiştir. Görüşmeler sırasında Zonguldak milletvekili Tunalı Hilmi Bey İmam ve Hatip Okulları hakkında başka bir açıdan konuşmuştur. Halit Bey'in müzik okulunun kapatılması teklifine peygamberin müziğe önem verdiğini söyleyerek karşı çıkmış, İmam ve Hatip Okulları'nın programlarına dahi musiki dersleri konulduğunu, din bakımından da mübarek bu ilim müessesesini nasıl kapatacaklarını sorarak itiraz etmiştir. Benzer şekilde sağlık derslerinin yetersizliğini, sinema dersi eksikliğini dile getirmiş İmam ve Hatip Okulları'nda sağlık ve sinema dersi okutulmasını istemiştir.

Sivas milletvekili Rahmi Bey aynı konu ile ilgili söz almış, yetersiz kadro sebebiyle orta eğitim okullarının sorunlarını dile getirirken İmam ve Hatip Okulları için şunları söylemiştir; *“Sonra bir de imam - hatip mektepleri vardır. Orta tadrîsâta merbuttur. Bunlar ilk tadrîsâttan değildir, çünkü bu mektebe ibtidâîyeden çıkanlar gider, yüksek tadrîsâttan da değildir. Zira*

¹⁵ Kâmil Efendi'nin İlahiyat Fakültesi'nden müftü yetişemeyeceği iddiası

*buradan çıkanlar İlahiyat şubesine veyahut yüksek mekteplere gider. Şu halde orta tadrîsâta dâhil olduğu halde Orta Tadrîsât Kanunu bu mektepler hakkında niçin tatbik edilmiyor?*¹⁶

Rahmi Bey'in İmam ve Hatip Okulları'nın İlahiyat Fakültesi'ne öğrenci yetiştiren bir konuma getirilmesini isteyen yaklaşımına benzer şekilde, Eskişehir milletvekili Abdullah Azmi Efendi de konuşmuştur. İmam ve Hatip Okulları'nı ikiye ayırarak bir kısmını köylerde imamlık, hatiplik ve öğretmenlik edebilecek şekilde, bir kısmını da iki sınıf daha ilave ederek İlahiyat Fakültesi'ne öğrenci yetiştirilmesi hakkında Bakanın ne düşündüğünü soruştur. Bakan bu okullara da gereken yardımı yapacağını, ortaokul olan İmam ve Hatip Okulları'ndan çıkanların İlahiyat Fakültesi'ne gidemeyeceklerini, ancak imkânsız olmadığını söylemiştir. Dârülfünûn lise mezunlarını aldığı için İmam ve Hatip Okulları'ndan çıkıp İlahiyat Fakültesi'ne gitmek isteyenler liselerin Edebiyat kısımlarına gittikten sonra İlahiyat Fakültesi'ne gidebilecekleri¹⁷ açıklamasını yapmıştır.

Bakanın yukarıdaki açıklamasına rağmen Yozgat milletvekili Süleyman Sırrı Bey İmam ve Hatip Okulları'nın ikiye ayrılıp bir kısmını köylerde öğretmen, imam, hatip, bir kısmını da İlahiyat Fakültesi'ne gönderilmesi hakkındaki teklifi tekrar vurgulamış, İmam ve Hatip Okulları'nın dersleri hakkında Diyanet'in görüşünü almak gereğini duyuyor musunuz sorusunu yönelmiştir. Bakan, Diyanet'in görüşlerinden yararlanacağını cevabını vermiştir. Eskişehir milletvekili Abdullah Azmi Efendi de İmam ve Hatip Okulları'nın ikiye ayrılması İlahiyat Fakültesi'ne kaynak olması konusunu tekrar vurgulamıştır. Abdullah Azmi Bey Tevhîd-i Tadrîsât Kanunu gereğince açılan İmam Hatip Okulları ile İlahiyat Fakültesi'nin eski medreselerden dönüştürüldüğüne vurgu yaparak İmam ve Hatip Okulları'ndan çıkanların İlahiyat Fakültesi'ne gidebilmesi için iki sınıf ilave edilmesi fikrinde ısrar etmiştir. Bakan ise *"bu okulların lise derecesinde olduğuna dair meclisten kanun geçtiğini bilmiyordum"*, cevabını vermiştir. Azmi Efendi medreseler hakkındaki Tevhîd-i Tadrîsât Kanunu'ndan önceki eski teşkilat kanunun kaldırılmadığını bu nedenle medreselerden dönüştürülen İmam ve Hatip Okulları'nın İlahiyat Fakültesi'ne öğrenci yetiştirecek sınıflarının bulunması gerektiğini savunmuştur. Bakan inceleyeceğini, buradan arzu edenlerin geçebilmesinin imkânı bulunduğunu dikkate alacağını söylemiştir¹⁸.

Bu görüşmelerden yaklaşık bir buçuk ay sonra 21 Nisan 1925'te Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi bütçesi görüşmelerinde yine İmam ve Hatip Okulları

¹⁶ TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 2, Cilt 15, İçtima Senesi 2, s. 179-182.

¹⁷ TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 2, Cilt 15, İçtima Senesi 2, s. 188.

¹⁸ TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 2, Cilt 15, İçtima Senesi 2, s. 192.

ele alınmış, tartışılmıştır. Antalya milletvekili Rasih Efendi fakültenin ders programını yetersiz bulmuş, Eskişehir milletvekili Abdullah Azmi Efendi de benzer eleştiriler yapmıştır. Bakan önceki bütçe görüşmelerinde¹⁹ dile getirilen İlahiyat Fakültesi'ne kaynak olacak şekilde İmam ve Hatip Okulları'nın programlarının düzenlenmesi teklifini hatırlatarak, İmam ve Hatip Okulları'nı buna göre düzenleyeceklerini anlatmıştır. Bakan Hamdullah Suphi'nin bu sözlerine önceki Bakan Saruhan milletvekili Vasıf Bey, memleketteki bütün okulları Dârülfünûn'a dinî ve mesleki birer çıkış ve kaynak olarak kabul ediyorlar mı sorusunu yönelmiştir. Kanuna göre İmam ve Hatip Okulları meslek okulu olduğundan, bunlara başka bir görev ve amaç verilemeyeceğini, eğer İlahiyat Fakültesi'ne kaynak açısından meseleye bakılıyorsa meclise bir kanun maddesi getirilmesini savunmuştur. Dârülfünûn'un tek kaynağının liseler olduğunu, herhangi bir Dârülfünûn fakültesine kaynak olmak açısından ele alınırsa, Dârülfünûn'un diğer fakülteleri için de birer meslek okulu açılması mecburiyetini söyleyerek karşı çıkmıştır. Bakan Hamdullah Suphi ise Dârülfünûn'a girmek için en esaslı şartın bakalorya imtihanını vermek olduğunu söyleyerek Vasıf Bey'e karşı çıkmıştır²⁰.

Medreselerden dönüştürülen İlahiyat Fakültesi, İmam ve Hatip Okulları kurulduğu günden itibaren tartışılmıştır. Medreselerin kapatılıp öğrencilerinin devletin ilk, orta, lise seviyesindeki okullara geçirilmesi, bir kısmının da din hizmetlisi ve yüksek din uzmanı yetiştirmek için İmam ve Hatip Okulu ile İlahiyat Fakültesi'ne dönüştürülmesi milletvekillerini rahatsız etmiştir. Okulların devlet kontrolüne alınmasına karşı çıkış söz konusu olmamakla birlikte muhalefet tevhid-i tedrisâtı farklı yorumlamıştır. Medreselerin kapatılmasına karşı çıkanlar İmam ve Hatip Okulları ile İlahiyat Fakültesi'nin din hizmetlisi ihtiyacını karşılayamayacağı iddiasında bulunmuşlar, medreselerden dönüştürülen İmam ve Hatip Okulları'nın yüksek din uzmanı yetiştirecek İlahiyat Fakültesi'ne öğrenci sağlamasını isterken medreselerin olduğu gibi bırakılması yönünde çabalamışlardır. Tevhid-i Tedrisât Kanunu'na aykırı olarak medreselerin kapatıldığını iddia etmişlerdir. Aslında Osmanlı eğitim sisteminin temeli olan medreseler tartışmalardan da anlaşıldığı üzere din eğitimi veren, din hizmetlisi yetiştiren ilköğretim seviyesinden başlayan kurumlardır. Eski dinî ağırlıklı genel eğitim anlayışından ayrılıp laik nitelikli bir eğitim anlayışına geçmek isteyenler ile dinî eğitimin olduğu gibi devam etmesini isteyenler arasında çatışmalar yaşanmış, tartışmalar İmam ve Hatip Okulları ile İlahiyat Fakültesi üzerinden yapılmıştır. Kuruluşu tartışmalı başlayan okullar bir süre sonra kapanmaya başlamıştır.

¹⁹ 5 Mart 1925'te görüşülen Millî Eğitim Bakanlığı Bütçesi

²⁰ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre 2, Cilt 18, İçtima Senesi 2, s. 329.

3. İlahiyat Fakültesi ile İmam ve Hatip Okulları'nın Kapanması

Tartışmalı başlayan İmam ve Hatip Okulları'nın 1924 ve 1925 yılı mezunları Başbakanlığa yazdıkları bir dilekçeyle İmam ve Hatip Okulları'nın diğer meslek okulları mezunları ile aynı haklara sahip olmasını istemişlerdir. Öğretmen okullarında verilen bazı dersleri imam hatip mezunları da gördüklerinden ilköğretim okullarında öğretmen yardımcısı olarak değil asil öğretmen olarak ya da imam, hatip maaşlarının öğretmen maaşları seviyesine çıkarılarak imam, hatip hizmetinde bulundurulmalarını istemişlerdir²¹. Asil öğretmen ile öğretmen yardımcısı; öğretmen ve imam-hatipler arasında maaş ve haklar bakımından alınan eğitimin içeriği -belki verilen hizmetin niteliği- nedeniyle fark olduğu açıktır. Bu bakış ekonomik olup İmam ve Hatip Okulları'nın verdiği dinî eğitim ile ilgisi yoktur.

1925 yılında İmam ve Hatip Okulu mezunu olup boş bulunan hatiplik görevine müracaat eden bir mezunun Millî Eğitim Bakanlığı'na yazdığı şikâyet dilekçesinin tamamı aynen şöyledir; "*Bendeleri İmam ve Hatip mezunlarındanım münhall bulunan câmi-i şerîfesine imâmet ve hitâbetine tayinimiz mektebin gayesinden bulunmakta verilen şehâdetnâme vazife-i imâmet ve hitâbeti ifâ için iktidarımızın kâfi olduğunu göstermektedir. Bu kere münhall bulunan Lalapaşa câmi-i şerîfi hitâbetinin uhdeme tevcîhi için tevcîh-i cihât komisyonu riyâset-i fazılânesine müracaatta bulundum. Alehlîlak hatib-i sabıkın evlâdı ve camî-i şerîf imamının bize tercih edileceği cevabı verildi. Yalnız (...?) mesâil-i dinîyeden imtihanla mûmaileyhin tercihen tayini cihe-tine gidilmesi muvafik olamayacağı müstefî-i arz ve izahtır. Meslek mektebinden neşet ettikten sonra hakkımız olan bu gibi bir vazifeyi tevcihinde tahdîd etmek mektebin bahs eylediği imtiyâzı ehemmiyet vermemekten başka bir şey değildir. Lütfen keyfiyetin riyâset-i mezkûreden isti'lâmıyla hukukumuzun muhafazasına icâb ederse bu babdaki imtihanın te'hîriyle alınacak cevaba göre muamele edilmek üzere istid'â'nın irsâli hususuna müsaade buyurulmasını istihâm ederim. Olbabda.*"²²

Şikâyet dilekçesinden açık bir şekilde, imam ve hatip kadroları için yapılan müracaatlarda, Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatının eski görevlilerin çocuklarını tercih ettiği anlaşılmaktadır. Tabii ki bu durum dilekçede de yazıldığı üzere İmam ve Hatip Okulu mezunlarının haklarının zarar görmesi demektir. Bunun nedeni mevcut düzenlemelerden içinde bulunulan hukukî, siyasî, ekonomik, sosyal yapıdan kaynaklanmaktadır. Çünkü yeni devletin kurucuları Diyanet İşleri Başkanlığı ve İmam ve Hatip Okulları ile İlahiyat Fakültesi mezunlarının hakları ve ilişkilerini henüz yasalarla düzenlememiş-

²¹ BCA, Muamelat Genel Müdürlüğü, Yer Numarası 192 313 19.

²² BCA, Muamelat Genel Müdürlüğü, Yer Numarası 192 313 13.

lerdir. İmam ve hatip hizmetlerine atamalar 23 Temmuz 1913 tarihli Tevcih-i Cihât Nizamnamesi'ne²³ göre yapılmıştır. Eski kanunlar yeni devrim kurumları için yetersiz kalmış ve sıkıntılar olmuştur. Söz konusu okul mezunlarının Diyanet kadrolarına atanmaları hakkında kuruluş kanununa uygun şekilde uygulamaya yönelik alt yasal düzenlemeler eksik kalmıştır. Bu eksiklik okul mezunlarını mağdur etmek amaçlı olmayıp tamamen ülkenin içindeki iç, dış koşullar ve sorunların meclis gündemini meşgul etmesiyle ilgili olduğunu düşünüyoruz. 10 yıldan fazla süren savaşın getirdiği yıkım ve savaşın ardından devam eden dış meseleler ve devrimle kurulan yeni kurumları hazmetmekte zorlanan milletvekillerinin muhalefetini devrim kanununa uygun alt yasal düzenlemelerin gecikmesindeki sebepler olarak değerlendirmekteyiz²⁴. Bu nedenle kadrolara atamalar Osmanlı'dan devralınan 23 Temmuz 1913 tarihli Tevcih-i Cihât Nizamnamesi'ne göre yapılmıştır. Ancak yasal düzenleme olmasa da Diyanet İşleri Başkanlığı İmam ve Hatip Okulu ve İlahiyat mezunlarının atanmalarda tercih edilmesini bildirmiştir²⁵.

Yukarıda 1924 ve 1925 yılı İmam ve Hatip Okulu mezunlarının yazdığı imam ve hatip maaşı ve öğretmen olmak ile ilgili şikâyet dilekçesini Millî Eğitim Bakanlığı cevapsız bırakmamıştır. Bakanlık İmam ve Hatip Okulu mezunları öğretmen okulu derslerinden sınava girip başarılı oldukları takdirde iki sene öğretmen yardımcısı olarak görevlendirildiğini, mezun oldukları okul nedeniyle şimdiden öğretmen olmalarına kanunen imkân olmadığını, maaş konusunun ise Diyanet'in alanına girdiğini ifade etmiştir. Karşılıklı yazışmalar sırasında meselenin tarafı olan Diyanet İşleri Başkanlığı Şubat 1926'da Başbakanlığa, din hizmetlilerinin ücretleri ayrı bir düzenlemeye göre ortalama beş liraya ulaştığından öğretmen ücretine ulaşmasının mümkün olmadığını yazmıştır²⁶.

İmam ve Hatip Okulu mezunlarının atanması hakkındaki gelişmeler mezunlarının şikâyetlerinden ibaret değildir. Millî Eğitim Bakanlığı 12 Mayıs 1926 tarihinde Başbakanlığa köy imamlarının atanmasında İmam ve Hatip Okulları eğitim heyeti ile bir ilmiye heyeti tarafından basit birkaç fenden sınav yapıldıktan sonra göreve başlatılmalarına dair Diyanet'ten gelen yazı hakkında Başbakanlığa dikkat çekici bir cevap vermiştir. Bakanlık "*basit malumatla yetiştirilip her tarafa serpiştirilecek olan imam ve hatipler gaye ve hedefi layığı veçhile takip edemeyeceklerinden bu gibilerin görev-*

²³ Din hizmetlilerinin atama, görevden alma, maaş, disiplin, emeklilik vs gibi konuları hakkındaki yasal düzenlemedir.

²⁴ Yunanistan ile mübadele, Borçlar meselesi, ufak tefek kapitülasyon artıkları, Musul meselesi gibi Lozan Antlaşması'nın uygulama sıkıntıları, ardından gelen Şeyh Sait isyanı, ekonomik yıkım vs. gibi sorunlar.

²⁵ BCA, Muamelat Genel Müdürlüğü, Yer Numarası 192 313 13.

²⁶ BCA, Muamelat Genel Müdürlüğü, Yer Numarası 192 313 19.

lendirilmesinden” sakınılması gerektiğini yazmıştır. Ayrıca *“imamlıklara fûnûn-ı hazıra ile mücehhez asrî imam ve hatip yetiştirmek üzere açılmış olan imam ve hatip mektepleri mezunlarının tayinini”*²⁷ istemesi Diyanet’in taşra teşkilatında yapılan sınav ve atamalarda, yukarıda anlatılan yazışmalara ve şikâyetlere rağmen, 1926 yılında, hâlâ söz konusu okul mezunlarına öncelik verilmediğini düşündürmektedir. Ya da Diyanet İşleri Başkanlığı’nın teşkilat kanunu yapılmamış olması ve teşkilat kadrolarında atanacak imam, hatipler için istenen nitelikler arasında İmam ve Hatip Okulu, İlahiyat Fakültesi mezunu olmak gibi yasal düzenlemelerin henüz belirlenmemesi, kanuni bir emir bulunmaması, yasalarda bulunan boşlukları, okul mezunlarının atanmamasının nedenleri²⁸ olarak görmek yanlış olmasa gerek.

1926 yılında Millî Eğitim Bakanı Isparta milletvekili İbrahim Bey’e Isparta İmam ve Hatip Okulu’nun öğrencisi kalmadığı ve ödeneği de yetersiz olduğu için kapandığını bildirmiştir. 21 Ağustos 1926 tarihli bir başka yazıda *“imam ve hatip mekteplerinin bir gayeye müsteniden te’sîs etmiş mektepler olmadığı gibi buraya devam eden talebenin gelecekte hiçbir şey olmayacakları için birer birer çekilmektedir”* ifadeleri düşündürücüdür²⁹. Çünkü İmam ve Hatip Okulları’nın açılma amacı Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu’nda ifade edildiği üzere imam ve hatip olarak Diyanet İşleri Başkanlığı’nın ilgili kadrolarında istihdam edilecek personeli yetiştirmektir. Gelecekte hiç bir şey olmayacakları ifadelerini, Millî Eğitim Bakanlığı’nın imam hatip mezunlarının imamlıklara atanmasını isteyen yukarıdaki yazısı ve İmam ve Hatip Okulu mezunlarının şikâyetleri ile birlikte ele alınca İmam Hatip Okulları’nın yasal olarak değil, fiilen kapanması hakkında Diyanet İşleri Başkanlığı’nın özellikle taşra yönetici kadrolarının da sorumluluğu olduğu düşünülmektedir.

9 Aralık 1926’da Millî Eğitim Bakanlığı müdürler encümeni, İmam ve Hatip Okulları ortaokul seviyesinde bulunduğu için, mezunlarının sınavsız öğretmen yardımcısı olarak görevlendirilmelerine karar vererek okulların önünü biraz daha açmıştır. Ancak imamlık, hatiplik gibi görevleri bulunanların aynı anda öğretmenlik yapmalarına izin verilmemiştir³⁰.

İmam ve Hatip Okulu mezunlarının Diyanet kadrolarına atanamamasının Tekke ve Tarikatların kapatılması ile de ilişkisi bulunmaktadır. Tekke, zaviye ve tarikatların kaldırılması gibi devrim kanunları kabul edildikçe, 23

²⁷ BCA, Muamelat Genel Müdürlüğü, Yer Numarası 192 314 4.

²⁸ Sonraki satırlarda anlatılacak olan 12 Ağustos 1928 tarihli Cami Hademesi Nizamnamesi hükümet kararnameyi olarak çıkmış. İmam ve Hatip Okulları ile İlahiyat Fakültesi mezunu olmak, ilmî-dinî görevlere atanmada aranan şart olduğu ilk kez bu tarihte yer almıştır.

²⁹ BCA, Millî Eğitim Bakanlığı (Genel 1920–28), Yer Numarası 76 376.

³⁰ BCA, Millî Eğitim Bakanlığı (Genel 1920–28), Yer Numarası 111 538.

Temmuz 1913 tarihli Tevcih-i Cihât Nizamnamesi'nde yer alan şeyhlik ve benzeri türden dinsel kadrolar fiilen ve yasal olarak ortadan kalkmıştır. Tekke, zaviye ve tarikatların kaldırılması hakkındaki kararnamenin dördüncü maddesinde tekke ve tarikatlar kaldırılmakla birlikte tarikatların vakıflarla ilişkisi dolayısıyla, şeyh olan kişi vakfedenin evladı ise zata mahsus görevi hayat boyu kendisine verilmiştir³¹. Bu görev vakıf yöneticiliği olabildiği gibi ilmî-dinî olabilmıştır. Nitekim Heyet-i Müşavere defterlerinden görüldüğü üzere eski imam, hatiplerin çocuklarından ilmi niteliklere sahip olanlarına öncelik verildiği anlaşılmaktadır³². Ölenin çocuğu yok ise görevlere atanmaya istekli adaylar sınav yapılmıştır³³. Ölenin çocuğu küçük ve o hizmeti yapacak niteliklere sahip değilse çocuk büyüyene kadar söz konusu hizmet vekâletle idare edilmiştir³⁴. Ayrıca 1927 yılı Bütçe Kanunu'nda tekke ve zaviye mensuplarından ilmi niteliklere sahip olanlarına Müstahakkin-ı İlmiye tertibi denmiş, ilmi dinî hizmet vermek şartıyla maaş verilmeye devam etmiştir³⁵. Dolayısıyla eski tarikat mensupları dinî hizmet kadrolarında bulunabilmişlerdir.

Aynı bütçe kanununun 14. maddesine göre, 1927 mali senesi sonuna kadar camiler gerçek ihtiyaca göre tasnif edilecek ve zaman, mekân itibariyle birleştirilmesi mümkün olan görevler birleştirilmek suretiyle cami hizmet kadroları tespit edilecektir³⁶. Zaman ve mekân itibariyle birleştirilmesi mümkün olan görevler nedeniyle, daha önce iki veya daha fazla kişi ile yapılabilen hizmetler tek kişi ile verilmeye başlanınca elbette ki mevcut kadro sayısı azalmıştır. Dolayısıyla İmam ve Hatip Okulu mezunlarının Diyanet teşkilatında görev alabilme şansı da azalmıştır.

28 Nisan 1927'de Millî Eğitim Bakanlığı, İlahiyat Fakültesi mezunlarına ruhiyat, terbiye ve usûl-ı tadrîs (eğitim usulleri) öğretmeni olmak için Ankara'da kurs açmış, kurslara katılmak isteyen öğrenci olup olmadığını fakülteye sormuştur. İlahiyat mezunlarının Diyanet İşleri Başkanlığı dışında Millî Eğitim Bakanlığı'nda da istihdam edilmelerinin yolu açık tutulmuştur. 18 Mayıs 1927'de İlahiyat Fakültesi yönetimi, mezun olacak 25 öğrencinin çoğunun kurslara katılmak isteğinde bulunduğunu Bakanlığa bildirmiştir³⁷.

³¹ BCA, Diyanet İşleri Başkanlığı Yer Numarası 4 28 4

³² **Diyanet İşleri Başkanlığı** Heyet-i Müşavere Karar Defterleri, Karar Numarası 536, 549, 3 Mart 1926, 7 Mart 1926.

³³ **Diyanet İşleri Başkanlığı** Heyet-i Müşavere Karar Defterleri, Karar Numarası 537, 541, 3 Mart 1926.

³⁴ **Diyanet İşleri Başkanlığı** Heyet-i Müşavere Karar Defterleri, Karar Numarası 548, 7 Mart 1926.

³⁵ **Resmi Ceride**, 26 Mayıs 1927, sene 5, cilt 8, sayı 595.

³⁶ Aynı yer.

³⁷ **BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı (Genel 1920–28), Yer Numarası 89 430.

Bu yazıdan üç gün sonra İlahiyat Fakültesi yönetimi mezun olacak öğrencilerinin geleceği hakkında dikkat çekici kararlar almıştır.

22 Mayıs 1927 tarihinde İlahiyat Fakültesi yönetiminin aldığı kararlar, Dârülfünûn yönetimi tarafından kabul edilmiş ve Millî Eğitim Bakanlığı'na onaylanmak üzere gönderilmiştir. *“Dinin hususî bir suret ve bu suretin ilmî, iktisadî san’at muvâcehesinde istiklâlini tenvîr ve te’yîd eden ilmî bir şuurla teşhiz zarureti”* nedeniyle aldığı kararlardan, İlahiyat Fakültesi mezunlarının mesleki geleceği hakkında çalışma yapmıştır. Kararın birinci maddesinde ilahiyat mezunlarının Edebiyat Fakültesi mezunları gibi lise öğretmeni olarak atanması teklif edilmiştir. İkinci maddesinde ise Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından dinî eserleri incelemek, hazırlamak ve tercüme etmek gibi görevleri, üçüncü madde ile müftülük, vaizlik, hatiplik, nikâh memurluğu, alay ve tabur imamlıkları gibi memuriyetlere atanmaları³⁸ istenmiştir. Yukarıda vurgulandığı üzere Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu ile İlahiyat Fakültesi kurulmuşsa da kanuna istinaden İlahiyat Fakültesi mezunlarının yapacakları işler ve nerelerde istihdam edilebilecekleri ve çalışma şartları hakkında alt yasal düzenlemeler, yönetmelikler veya yönergeler henüz yapılmamıştır. Meselelerin bir başka tarafı olan İlahiyat Fakültesi hoca ve yöneticileri belgelerden anlaşıldığı kadarıyla bu konuda ancak 1927’de çalışma yapmıştır. Hâlbuki yukarıda 5 Mart 1924 tarihli 4749/349 numaralı yazıda, kurulacak İlahiyat Fakültesi’nin *“ilkelerini”*, tespit edilmesi için Dârülfünûn ve Süleymaniye müderrislerine çalışma yapılması hakkında emir verilmişti. Şüphesiz bu ilkeler ve derslerin içeriği fakülte mezunlarının mesleki geleceği ile ilişkilidir. İlahiyat mezunlarının mesleki geleceği hakkında fakülte 1927’de çalışma yapmış ilgili makamlara göndermiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı Millî Talim ve Terbiye Heyeti fakültenin kararlarını incelemiş ve 4 Eylül 1927’de, İlahiyat Fakültesi’nin iki amacı olabileceği hakkında doğrudan Bakanlık makamına yazmıştır. Amacın ilki genel olarak *“din hakkında bilimsel çalışmalara gençleri hazırlamak, ikincisi ise doğrudan doğruya İslam dininin açıklamasını yapmak, iman ilkelerini araştırarak, yayınlayacak uzman din eğitimcilerini”* yetiştirmektir. İlahiyat Fakültesi’nin *“kuruluşundan ve programından hangisinin temel alınacağı bilinmediği için bu şartlar altında geleceği meçhul bir müesseseden yetişecek gencin ne olabileceği hakkında bir fikir beyan edemediklerini”* yazmıştır. İlahiyat Fakültesi’nin amacının ne olduğu, bu iki amaçtan hangisi olduğu tespit edildikten sonra İlahiyat Fakültesi’nin aldığı kararları inceleyeceklerini bildirmiştir. 7 Eylül 1927’de Talim ve Terbiye Heyeti’nin görüşleri Dârülfünûn yönetimine bildirilmiş, İlahiyat Fakültesi’nin bu iki amaçtan hangisine

³⁸ BCA, Millî Eğitim Bakanlığı (Genel 1920–28), Yer Numarası 89 430.

sahip olduğu hakkında görüş istenmiştir. 21 Ekim 1927’de Dârülfünûn yönetimi, İlahiyat Fakültesi’nin gençleri genel olarak din ile ilgili bilimsel incelemelere hazırlamak gayesini güttüğünü, derslerin buna göre düzenlendiğini, yönetimin bunu amaçladığını ancak buradan yetişecek gencin ne olacağı meselesinin de ilahiyat yönetimini şiddetle ilgilendirdiği cevabını vermiştir. Fakülteye talebi arttırmak ve mevcut talebenin mezun olunca hayatta hazırlanan belli işleri olduğunu bilmesi ve diğer fakülte mezunlarının yararlandığı haklardan yararlanması amacıyla hazırlanan kararların kabulünü istemiştir³⁹.

İlahiyat Fakültesi’nin yaptığı çalışma ve yazışmalardan yaklaşık bir yıl sonra 12 Ağustos 1928 tarihinde İlahiyat Fakültesi, İmam ve Hatip Okulları mezunlarını yakından ilgilendiren Bakanlar Kurulu Kararnamesi olarak yürürlüğe giren Cami Hademesi Nizamnamesi ile din hizmetlilerinin atama, görevden alma ve benzeri konuları düzenlenmiştir⁴⁰. İmamlık, hatiplik, vaizlik, reisü’l-kurralık gibi hizmetler ilmî(dinî) olarak sınıflanmış, bunların işleriyle meşgul olmak üzere müftünün başkanlığında, kazalarda iki, vilayetlerde dört kişiden ibaret olan encümen üyeleri imam, hatip, vaiz, dersiam ve iyi ahlak sahibi, hafif dahi olsa ceza almamış olmak şartıyla vali ve kaymakamlar tarafından seçilecektir. İlmî hizmet olan vaizlik İlahiyat Fakültesi mezunlarına aittir. Fakülte mezunu bulunmadığında istekliler arasında sınav yapılacaktır. İmam-hatip mezunu ise eda ve sada sınavı yeterli olacak, imam-hatip mezunu değilse ilmî ehliyet sınavına da girecektir. Görüldüğü üzere İlahiyat Fakültesi ile İmam ve Hatip Okulu mezunu olmayanlar için de bu kadrolar sınav olmak şartıyla açıktır. 1928 yılı itibariyle İlahiyat Fakültesi, İmam ve Hatip Okulu mezunu olmayan çok sayıda medrese mezunu ve dinî eğitim almış kişilerin mevcut olduğunu göz önünde bulundurmalıyız. Buna yukarıda bahsedilen tarikat mensuplarını da örnek olarak verebiliriz. Tarikatlar kaldırılmakla birlikte vakıf evladı olan tarikat şeyhinin zata mah-

³⁹ BCA, Millî Eğitim Bakanlığı (Genel 1920–28), Yer Numarası 89 430.

⁴⁰ BCA, Diyanet İşleri Başkanlığı, Yer Numarası 2 2 23; **Düster**, Cilt 9, 12 Ağustos 1928, Ankara, 1928, s. 1146–1152 Birinci madde hizmetleri ilmi ve bedeni olarak ikiye ayırmıştır. Köy imamları hariç ilmi ve bedeni hizmetlilerin seçimi, atanması, görevden alınması düzenlenmiştir. İkinci madde din hizmetlilerinin işleri ile meşgul olmak üzere kaza ve vilayetlerde müftünün başkanlığında oluşacak encümenlerin, nasıl ve kimlerden oluşturulacağı, encümenlerin görevleri, kararları nasıl alacakları açıklanmıştır. Dört, beş, altı ve yedinci maddelerle; ilmi ve bedeni hizmetlilerde aranacak nitelikler, sınavların nasıl yapılacağı belirlenmiştir. Sekizinci maddeden yirmi beşinci maddeye kadar din hizmetlilerinin işlerini nasıl yapacakları; yirmi altıncı maddeden otuz dokuzuncu maddeye kadar özlük hakları, askerlik meseleleri, izinler vs. açıklanmıştır. Osmanlı’da Şeyhülislamlık(meşihat) tarafından atanan müftüler TBMM’nin açılışından Diyanet’in kuruluşuna kadar Şer’iyye ve Evkaf Vekâleti tarafından atanmıştır. Şer’iyye Vekâleti’nin kaldıran kanunun 6. maddesiyle zaten müftüler Diyanet’e bağlanmıştır.

sus görevi hayat boyu kendisine verildiğine ve bütçe kanunlarında eski tekke ve zaviye mensuplarından ilmi niteliklere sahip kişilere Müstahakkın-ı İlmiye dendiğine, Diyanet İşleri Başkanlığı bütçe kanunlarında maaş almaya devam ettiklerine değinilmişti.

Okul mezunlarının geleceği hakkındaki Cami Hademesi Nizamnamesi'nin çıkarılmasından kısa süre sonra, Diyanet İşleri Başkanlığı'na din hizmetlisi yetiştiren İmam ve Hatip Okulları hakkında 25 Ekim 1928'de yeni gelişmeler ortaya çıkmıştır. Talim ve Terbiye Kurulu İmam ve Hatip Okulları'na yeni dersler ilavesi hakkında şu kararı almıştır; "*hâl-i hazırda muayyen bir hedef ve maksadı kalmamış bulunan bu müesseselerin köy muallim mekteplerine biran evvel ifrâğı lüzumu heyetimizce esasen zarurî görülmüş ve keyfiyet mukaddema karar altına alınmıştı. Muhtelif idarî sebepler dolayısıyla tatbîk edilemeyen bu karara doğru bu suretle adım atılması ve imam hatip mekteplerinin muallim mekteplerine tahvîli çok münâsiptir. Buna binaen imam hatip mekteplerinin son sınıfındaki dört saatlik Arabî dersinin iki saatinin köy muallim mektepleri müfredât programına göre usûl-ı tadrîse tahsîsi muvâfık görülmüştür*"⁴¹

Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'nın taşra yöneticilerinin, imam ve hatip kadrolarına bu okul mezunlarını atamada öncelik vermemesi nedeniyle okullar halk tarafından tercih edilmemiş ve fiilen kapanmaya başlamıştır. Üstelik İlahiyat Fakültesi ile İmam ve Hatip Okulları mezunlarının diğer fakülte ve öğretmen okulu mezunları gibi öğretmen olmak ya da imam ve hatip maaşlarının öğretmen maaşları seviyesinde olması gibi ekonomik hak isteklerini ve bu haklara sahip olamamalarını göz önünde bulundurursak, okulların halk tarafından tercih edilmemesini normal karşılamaktayız. Amaçlanan hedefe uygun iş göremeyen okulların, Millî Eğitim Talim ve Terbiye Kurulu tarafından köy öğretmen okullarına dönüştürülmesi kararı alınmıştır. Belgede geçen "*muhtelif idarî sebeplerin*", ne olduğu anlaşılammakla birlikte belki Tevhîd-i Tadrîsât Kanunu'nun, İmam ve Hatip Okulları ile İlahiyat Fakültesi kurulmasını öngören dördüncü maddesi kastedilmiş olabilir. Dördüncü madde nedeniyle söz konusu okulların yasal olarak öğretmen okullarına dönüştürülmesi idarî açıdan sıkıntı yaratabilir. Okulları yasal olarak kaldırmanın devrim kanununa aykırı olması bir yana uzun vadede Diyanet İşleri Başkanlığı'nda hizmet verecek nitelikli din hizmetlilerinin nereden yetişeceği ülkenin önemli sorunlarından sadece biridir. Bu aynı zamanda yukarıda anlatılan okul mezunlarının öğretmen olmak isteklerine uygun bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Arapça dersinin iki saati

⁴¹ Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Kararları, Karar Numarası 86, 25 Ekim 1928

öğretmenlik ile ilgili derslere ayrılmış öğrencisiz okullara öğrenci çekebilme için köy öğretmen okullarına dönüştürülmüştür. Diğer taraftan okullar fiilen kapanmakla birlikte mevcut dördüncü madde yürürlükten kaldırılmamış, varlığı devam etmiştir. Orta derecede meslek okullarının içinde bulunan İmam ve Hatip Okulları mezunlarından lise tahsili yapmak isteyenler için Millî Eğitim Bakanlığı düzenlemeler yapmıştır⁴².

Devlet memurlarının kadroları, dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kadroları bütçe kanununa ekli cetvellerde gösterilmiştir. 1929 yılında Devlet Memurları Maaşatı'nın Tevhîd ve Teadülüne Dair 1452 sayılı 21 maddelik kanunla bütün devlet memurlarının kadro dereceleri, maaş, tazminat, vergi kesintisi gibi mali durumlarını düzenleyen cetveller teşkilat kanunu yapılarına kadar "*teşkilat kanunu*" hükmünde kabul edilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı kadrolarına ait cetvel de kanuna eklidir⁴³. Kurumun yeni kurulması teşkilat kanununun henüz yapılamamış olması, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kadrolarının -devam eden devrim kanunları nedeniyle- tespit edilmesindeki zorluklar, ekonomik sıkıntılar, İlahiyat Fakültesi, İmam ve Hatip Okulu mezunlarını etkilemiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın taşra kadrolarının tespitinde 1931 yılı bütçe kanunu önemlidir. 1931 mali senesi sonuna kadar cami ve mescitlerin gerçek ihtiyaca göre tasnifi, birleştirilmesi mümkün olan hizmetlerin birleştirilerek kadroların yeniden tespiti zorunluluğunu getirmiştir. Aynı ifade yukarıda anlatıldığı üzere 1927 yılı bütçe kanununun 17. maddesinde yer almıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanacak tasnif cetvelleri Bakanlar Kurulu tarafından tasdik edildikten sonra uygulanacaktır. Zaman ve mekân itibarıyla birleştirilmesi mümkün olanlar nedeniyle yeniden tespit edilecek kadrolarda, kadro dışında kalacak görev sahipleri hizmetlerine devam edecekler. Kadro dışı görevlerde, yani devrim nedeniyle yeniden atama yapılmayan ancak devam eden kadrolarda boşalmalar oldukça, bunların görev ve maaşları tasarruf edilecek ve bu tasarruflar kadro dâhilindeki mevcut hizmet-

⁴² **Millî Eğitim Bakanlığı**, Talim ve Terbiye Kurulu Kararları, Karar Numarası 161, 30 Temmuz 1929

⁴³ Merkez kadrosunda Diyanet İşleri Başkanı birinci derecede devlet memuru olup en yüksek maaş tahakkuk ettirilmiştir. Müşavere Heyeti (Heyet-i Müşavere), Zat İşleri Müdürlüğü, Tahrirat ve Evrak Müdürlüğü, Mushaflar Tetkik Heyeti, Dinî Müesseseler Müdürlüğü, Levazım Müdürlüğü merkez kadrolar olup hepsinin toplam sayısı 54 kişidir. Başbakanlığın 54 ya da Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 57 kişilik merkez kadrolarını göz önünde bulundurursak, devletin Diyanet kadrosunu desteklediğini söyleyebiliriz. Vilayet kadrolarında ise İstanbul müftüsü yedinci, Ankara müftüsü sekizinci, Konya müftüsü onuncu, dereceden gösterilmiştir. Geri kalan 12, 13, 15, 18, 20. derecelerde gösterilmiş toplam müftü sayısı 381 kişidir. Diğer birim kadroları sayısı 84 olup toplam olarak başkent ve vilayet merkezlerinde Diyanet kadrosu 519 kişidir. Bu kadrolar içinde il, ilçe ve köylerin cami imam, hatip, müezzin gibi kadroları yoktur

li maaşının 500 kuruşa çıkarılması için karşılık olacaktır. Kanuna göre kullanılmaz ya da lüzumsuz hale gelmiş görevler bundan sonra kimseye verilmeyecektir⁴⁴.

1931 bütçe kanununda devlet ülkenin gerçek ihtiyacı camilerle mescitleri ve bunların kadrolarını belirlemeye, ülkenin mali kaynaklarını en verimli şekilde kullanmaya çalışmıştır. Boşalan görevlerin maaşlarının tasarruf edilmesi ve diğer hizmetlilerin maaşlarını yükseltmek için karşılık olmasının amacı ülkenin mali ve insan kaynaklarını en verimli şekilde düzenlemektir⁴⁵. Devlet, hem din hizmetlilerinin niteliklerini belirlemiş hem de daha verimli çalışabilmeleri için onların maaşlarını yükseltecek kaynak bulmuştur. Kanuna göre Diyanet'ten Vakıflara devredilen kadrolar; Müstahakkın-ı İlmiye adıyla maaş alan, ilmi niteliklere sahip eski tekke ve zaviye mensupları 41, cami ve mescit hademeleri 4107 kişidir. Devrim kurumu Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yeni kanun ve düzenlemelerle kadroları belirlenmeye, kurum geliştirilmeye çalışılırken bu kadrolar için açılan İlahiyat Fakültesi ile İmam ve Hatip Okulları mezunları olumsuz etkilenmiştir tespiti yanlış olmasa gerektir.

Sayıları 29 olan İmam Hatip Okulları 1931–1932 ders yılında öğrenci yokluğundan kapanmıştır. Aynı şekilde açılmış olan İlahiyat Fakültesi de 1933 yılında kapatılmış. 1933'te Fen Edebiyat Fakültesi bünyesinde kurulan İslami İlimler Enstitüsü 1936 yılına kadar devam etmiştir⁴⁶. Okulların kapanmasından sonrasıyla ilgili belge ve bilgiye henüz rastlamadığımız için sonraki gelişmeler çalışmamızda eksik kalmıştır. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kadrolarının tespiti ve geliştirilmesi ile ilgili yasal düzenlemeler yapılmasına devam edildiği görülmüştür.

1935 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Teşkilat ve Vazifeleri hakkında kanun görüşmeleri sırasında devrimden önce var olan, devrimle Diyanet'e geçen eski kadrolardan dersiamlar tartışma konusu olmuştur⁴⁷. Devrim

⁴⁴ **Resmi Gazete**, 13 Haziran 1931, Sayı 1821, Kanun Numarası 1827.

⁴⁵ 21 Şubat 1925 tarihli Diyanet bütçe görüşmelerinde din hizmetlilerinin az maaşı olduğunu, ancak bu kadar vazifelerini yaptıklarını Diyanet İşleri adına Aksekili Ahmet Hamdi Efendi dile getirdiğini göz önünde tutarsak kanunun amacı anlaşılabilir. Geniş bilgi için bakınız **TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre 2, Cilt 14, İçtima Senesi 2, s 210–227.

⁴⁶ Suat Cebeci, **Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996, s. 142; Halis Ayhan, **Türkiye'de Din Eğitimi**, Dem Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 58; M. Şevki Aydın, **Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni**, Dem Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 67.

⁴⁷ Kanunun 4. maddesine göre her kaza ve vilayet merkezinde Diyanet İşlerine bağlı birer müftü bulunacaktır. Müftülük boşaldıkça vilayetlerde valilerin kazalarda kaymakamların başkanlığı altında mahallindeki *dersiam*, vaiz, imam ve hatiplerle belediye azası toplanarak gerekli ilim ve fazilete sahip üç kişiyi gizli oy ile seçecekler. Vilayetin özel düşüncesi de ilave

kurumu Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Teşkilat ve Vazifeleri hakkında 22 Haziran 1935 tarihli ve 2800 numaralı teşkilat kanununda hâlâ eski kadroların devam ettiği anlaşılmaktadır⁴⁸.

Teşkilat Kanunu ile eski medreselere ait ilmî bir görev olan dersiamlar medreseler kaldırılınca yeni dersiam kadrosu oluşturulmamıştır. Eski kadrolardaki bu kişilerden gerekli ilmî niteliklere sahip olanlar Diyanet'e bağlanmıştır, mağdur edilmemiş, görev ve hakları düzenlenmiştir. Teşkilat Kanunu'nun gerekçesinde 1452 numaralı denkleştirme kanuna bağlı 2 numaralı cetvelde⁴⁹ yazılı memuriyetlerden bazılarının kaldırılması ile teşkilât kanununda yazıldığı üzere boşalan hizmetler tasarruf edilmek ve bazı müdürlükler ve memuriyetler birleştirilmek ve az memurla idare edilmek yoluyla yeni teşkilat kurmak zorunluluğu ifade edilmiştir⁵⁰.

1935 yılında yeni bir "Cami Hademesi Nizamnamesi" yürürlüğe girmiştir. Bu düzenleme ile 1928 tarihli Cami Hademesi Nizamnamesi ve buna yapılan başka tarihli ekler yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni nizamname eskisine kıyasla daha geliştirilmiş, cami hademesinin tayin ve azillerinin Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce onayı devam etmiştir. Birinci fasıl "*Genel Hükümler*", ikinci fasıl "*Encümenler ve Yapacakları İşler*", üçüncü fasıl "*İmtihanlar*", dördüncü fasıl "*İzinler*", beşinci fasıl "*Cezalar*", altıncı fasıl "*Türlü Hükümler*" adı altında 45 maddeden meydana gelmiştir⁵¹. Camilerin tasnifi ve birleştirilen görevler hakkındaki kanunlar uygulandıkça ve eski kurumlardan devreden ancak boşaldıkça yeniden atama yapılmayan kadrolar ile ilgili maaş, emeklilik gibi konularda ihtiyaç duyuldukça 1935 tarihli Cami Hademesi Nizamnamesi'ne ek olmak üzere⁵² düzenlemeler yapılmıştır.

olunarak üç kişi Diyanet'e gönderilecek, Diyanet üç kişiden birini seçerek mahalline tebliğ edecek. Ancak Diyanet üç kişiyi de uygun bulmaz ise yeniden seçim yapılmak üzere iade edecek. Eğer mahallinde uygun kişi bulunamazsa Başkanlık gerekli niteliklere sahip birini seçecektir. Müftü müsevvitleri ise müftü tarafından seçilecektir. Kanun mecliste görüşülürken madde hakkında Kocaeli milletvekili Salah Yargı medreselerin kalktığını, dersiam diye bir sınıf, zümre ve tabakadan bir kimse var mı? Sorusunu yöneltmiştir. Bütçe encümen reisi dersiamın yeniden teşkil edilmiş bir kadro olmadığını, eski Şer'iyye Vekâleti, meşihat zamanından gelen kadrolar olduğunu, mevcut kişilerin vazife ve haklarını gösterdiğini söyleyerek açıklama yapmıştır. Salah Yargı tatmin olmadığını ve olamayacağını söylemişse de mevcut haliyle madde kabul edilmiştir. Daha geniş bilgi için bakınız **TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre 5, Cilt 4, Fevkalade İçtima, s. 191-192.

⁴⁸ **Resmi Gazete**, 22 Haziran 1935, Sayı 3035, Kanun Numarası 2800.

⁴⁹ 1929 tarihli 1452 sayılı Devlet Memurları Maaşatının Tevhid ve Teadülüne Dair Kanuna atıf yapılmıştır.

⁵⁰ **Resmi Gazete**, 30 Haziran 1929, Sayı 1229, Kanun Numarası 1452.

⁵¹ **Resmi Gazete**, 1 Mayıs 1935, Sayı 2991, Kararname Numarası 2392.

⁵² **BCA**, Bakanlar Kurulu Kararları (1928 ve sonrası) Yer Numarası 70 56 17; **Resmi Gazete**, 31 Aralık 1936, Sayı 3496, Kararname Numarası 5740; **Resmi Gazete**, 27 Temmuz

1935 tarihli Diyanet Teşkilat Kanunu'nun 2. maddesine uygun olarak 11 Kasım 1937 tarihli bakanlar kurulu kararnamesi ile "Diyanet İşleri Teşkilatı'nın Vazifelerini Gösterir Nizamname" 16 Kasım 1937 tarihinde yürürlüğe girmiş⁵³ ve dinî hizmet kadrolarının geliştirilmesi devam etmiştir.

Sonuç

İmam ve Hatip Okulları ve İlahiyat Fakültesi mezunlarını yakından ilgilendiren Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dinî hizmet veren kadroları ile ilgili 1924–1938 arasındaki gelişmelere toplu bir bakış attığımızda şöyle değerlendirebiliriz; Osmanlı İmparatorluğu'ndan devrim yoluyla yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne geçilirken eski kurumları ve kadroları cumhuriyet devralmıştır. Eski meşihat makamı ve teşkilatı Kurtuluş Savaşı yıllarında Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti'ne geçmiş, savaşın kazanılmasından ve cumhuriyetin 29 Ekim 1923'te resmen ilanından kısa bir süre sonra 3 Mart 1924 tarihinde Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti ve onun dinî kurum ve teşkilatları devrim kanunuyla kaldırılmıştır. Eski dinî kurum ve teşkilatların kaldırılmasını içeren devrim kanunu hiçbir zaman dinî kurumların toplum ve devlet hayatının hiçbir yerinde yer almaması anlamına gelmemiştir. Tam tersine çoğunluğu Türk ve Müslüman olan misak-ı millî sınırları içindeki halkın dinî ihtiyaçlarını karşılamak üzere eski kurumlar yeni düzenlemelere tabi tutulmuştur. Yani devrimle kaldırılan dinî hizmet veren kadrolar olmamış eski kadrolar hakkındaki eski yasal düzenlemeler kaldırılmıştır. Dinî hizmet kadrolarının devlet ve toplum içindeki hak ve görevleri yeni bir anlayışla düzenlenmiştir. Ancak bu yapılırken Diyanet kadrolarında din hizmeti vermek üzere açılan İmam ve Hatip Okulları ile İlahiyat Fakültesi mezunlarının yeni kadrolara atanmasında yukarıda anlatılan çeşitli nedenler dolayısıyla sıkıntı çekilmiştir. Tekke ve tarikatların kapanması, -belki dönüştürülmesi- okul mezunlarının Diyanet'e atanmasını içeren alt yasal düzenlemelerin eksikliği, ekonomik sıkıntılar, belki henüz belgelerde rastlayamadığımız başka nedenler okulların tercih edilmemesinin ve fiilen kapanmasının sebepleri olmuştur.

Eski dinî hizmet kadroları devrim kurumu Diyanet İşleri Başkanlığı'nda hizmet vermek üzere dönüştürülmüştür. Dönüştürme sırasında hazırlanan düzenlemelerde boşluklar olması, ifadelerde açıklık bulunmaması, eski kadroların yeni isimlerle yeni kadrolara dönüştürülmesi ya da yeniden atama yapmamakla birlikte eski kadroların bir kısmının devam etmesi bir takım sıkıntılara sebep olmuştur. Ancak devrimin uygulama safhası olduğundan normal bir durum olarak karşılamaktayız. Devrim denilen düzenlemenin salt

1937, "Vakıflar Umum Müdürlüğüne mazbutan idare olunan tasnif dâhili cami ve mescit hizmetleri aylıklarına ait talimatname".

⁵³ **Resmî Gazete**, 16 Kasım 1937, Sayı 3760, Kararname Numarası 7647

yeni kurumlar kurmaktan ibaret olmadığını, kurumların devrimin mantığına uygun olarak görev ve haklarını gösterir alt yasal düzenlemelerin yapılması, uygulamada çıkan sıkıntılara çözüm bulunması, sürekli geliştirmeye daha iyiye götürülmeye gereği göz önünde bulundurulmalıdır. Daha iyiye gidiş için çalışmalar yapmak zamana ihtiyaç gösterdiğinden yaşanan sıkıntıları geçiş döneminin sıkıntıları olarak görmekteyiz. Sürekli ileriye doğru gelişme faaliyetleri Atatürk'ün devrim mantığına uygun olduğu gibi toplumsal bir gerçek olup Atatürk döneminde genel olarak devrim kurumlarının, özel olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, geliştirilmesi esasen bitmiş son noktaya varmış değildir. Eksiklik veya fazlalıklarıyla kendinden sonraki kuşakların sorumluluğuna geçmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

- BCA**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Yer Numarası 3 27 1.
- BCA**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Yer Numarası 2 4 15.
- BCA**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yer Numarası 4 28 4.
- BCA**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Yer Numarası 2 2 23.
- BCA**, Bakanlar Kurulu Kararları (1928 ve sonrası) Yer Numarası 70 56 17.
- BCA**, Muamelat Genel Müdürlüğü, Yer Numarası 192 313 19.
- BCA**, Muamelat Genel Müdürlüğü, Yer Numarası 192 313 13.
- BCA**, Muamelat Genel Müdürlüğü, Yer Numarası 192 314 4.
- BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı (Genel 1920–28), Yer Numarası 76 376.
- BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı (Genel 1920–28), Yer Numarası 89 430.
- BCA**, Millî Eğitim Bakanlığı (Genel 1920–28), Yer Numarası 111 538.
- Diyanet İşleri Başkanlığı** Heyet-i Müşavere Karar Defterleri, Karar Numarası 536, 3 Mart 1926.
- Diyanet İşleri Başkanlığı** Heyet-i Müşavere Karar Defterleri, Karar Numarası 549, 7 Mart 1926.
- Diyanet İşleri Başkanlığı** Heyet-i Müşavere Karar Defterleri, Karar Numarası 537, 541, 3 Mart 1926.
- Diyanet İşleri Başkanlığı** Heyet-i Müşavere Karar Defterleri, Karar Numarası 548, 7 Mart 1926.
- Millî Eğitim Bakanlığı**, Talim ve Terbiye Kurulu Kararları, Karar Numarası 86, 25 Ekim 1928.
- Millî Eğitim Bakanlığı**, Talim ve Terbiye Kurulu Kararları, Karar Numarası 161, 30 Temmuz 1929.

Resmi ve Süreli Yayınlar

- TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre 1, Cilt 5, İçtima Senesi 1.
- TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre 1, Cilt 16, İçtima Senesi 2.
- TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre 1, Cilt 8, İçtima Senesi 1.

TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 1, Cilt 22, İçtima Senesi 2.

TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 2, Cilt 14, İçtima Senesi 2.

TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 5, Cilt 4, Fevkalade İçtima.

TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 2, Cilt 8/1, İçtima Senesi 2.

TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 2, Cilt 15, İçtima Senesi 2.

TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 2, Cilt 18, İçtima Senesi 2.

Düstur, 12 Ağustos 1928, Ankara, Cilt 9, s. 1146–1152.

Resmi Ceride, 26 Mayıs 1927, sene 5, cilt 8, sayı 595.

Resmi Gazete, 13 Haziran 1931.

Resmi Gazete, 22 Haziran 1935.

Resmi Gazete, 30 Haziran 1929.

Resmi Gazete, 1 Mayıs 1935.

Resmi Gazete, 31 Aralık 1936.

Resmi Gazete, 27 Temmuz 1937.

Resmi Gazete, 16 Kasım 1937.

Kitap ve Makaleler

Aydın, M. Şevki, **Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni**, Dem Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Ayhan, Halis, **Türkiye’de Din Eğitimi**, Dem Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Cebeci, Suat, **Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996.

Massign, Louis, “*Tasavvuf*”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 12/1, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1979, s. 26–31.

_____, “*Tarikat*”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 12/1, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1979, s. 1–17.

Ocak, A.Y.; Farukî, S., “*Zaviye*”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 13, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1979, s. 476.

Özer, Ekrem, **Osmanlı’da Tekke ve Tarikat Islahatları- II. Mahmut Dönemi ve Sonrası**, Basılmamış Doktora Tezi.

Öztürk, Nazif, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Türkiye Diyanet Yayınları, Ankara, 1995.

Vahapoğlu, M.Hidayet, **Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları (Yönetimleri Açısından)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1990.